

Sociální nerovnost v soudobé kapitalistické společnosti: příklad Francie

JIRÍ VEČERNÍK

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha

Industrialistická (i postindustrialistická) apologie kapitalistické společnosti vychází z tří tezí, podle nichž se sociální nerovnost zmenšuje jak ve své podstatě, tak ve svých důsledcích. Je to 1. teze o „salarizaci“, tj. zmenšování protikladu mezi námezdní prací a kapitálem přechodem stále větší části buržoazních vrstev do zaměstnaneckého poměru; 2. teze o mobilitě, podle níž růst vzdělání a jím vyvolané sociální přesuny poskytují všem „rovné šance na nerovnost“; 3. teze o nivelizaci, vyvozující z rozšiřujících se možností získat „standardní balík“ spotřebních statků závěry o faktickém vyrovnávání životních podmínek. Ačkoli tyto teze již nejsou sdíleny s jednoznačností vlastní optimismu šedesátých let a byly teoreticky a metodologicky zpochybněny, zůstávají zakořeněny v obecném povědomí a empiricky nebyly dosud ani potvrzeny, ani vyvráceny.

Pokusíme se postavit tyto teze do konfrontace s některými fakty, jež ukazují jednak permanenci a prohlubování sociální nerovnosti v kapitalistické společnosti (oproti představám o její egalizaci), jednak jejich trvajících třídní determinaci (oproti iluzím o přesunu diferenciacních zdrojů do oblasti vzdělání, o restrukturačních možnostech mobility, o sociální indeterminovanosti diferenciacce apod.). Pro tento účel využijeme údajů týkajících se Francie, a to ze dvou důvodů: 1. Z hlediska sociální nerovnosti můžeme Francii považovat za jakéhosi reprezentanta „středu“ mezi evropskými kapitalistickými zeměmi, které se liší buď o něco menší nerovností (NSR, Velká Británie, skandinávské země), nebo naopak ještě větší diferencovaností (Itálie, Španělsko a další).⁽¹⁾ 2. Francouzská statistika je v porovnání s jinými poměrně nejbohatší, pokud jde o sociálně diferencované údaje z různých oblastí společenského života.⁽²⁾ Z toho ovšem nevyplývá, že jde o materiály dostatečné pro důsledně třídní analýzu francouzské společnosti. Naše dokumentace se pohybuje převážně v úrovni sociálních nerovností, tj. jevové manifestace základních třídních protikladů v některých okruzích životních podmínek. Propojení s podstatnými mechanismy utváření a reprodukce sociálně třídní struktury v konkrétních podmínkách různých kapitalistických společností zůstává úkolem další společenskovědní analýzy.

(1) Tento předpoklad vyvozujeme především z údajů o příjmové diferenciaci, kde je mezinárodní komparace poměrně nejsnazší. K situaci v polovině šedesátých let viz Incomes [1967] a Paukert [1974]. Z novějších dat můžeme například uvést, že relace mezi 10 % nejnižších a 10 % nejvyšších platů a mezd činí ve Francii 1 : 11, v NSR 1 : 9 a ve Velké Británii 1 : 6.

(2) Největší část empirických podkladů pro tento článek vychází ze dvou kompendií sociálních dat *Données sociales*, vydaných statistickým úřadem. Protože tyto údaje doplňujeme z řady dalších pramenů (ze statistických ročenek, pramených publikací sčítání lidu a časopisů *Economie et Statistique* a *Consommation*), pro jednoduchost se v tabulkách neodvoláváme na jednotlivé publikace, ale na původní statistická šetření.

1. Sociální přesuny a rozdělování národního důchodu

Složení ekonomicky aktivních ve Francii doznalo v posledních desetiletích změny, které vedly k oslabení tradiční buržoazie a zejména rolnictva a k posílení všech zaměstnaneckých vrstev. Kvalita sociálně třídní struktury se tím však nijak nezměnila. Přes velký nárůst duševních pracovníků se Francie nestala společností „nového středního stavu“, nýbrž dělnická třída si v její struktuře zachovala rozhodující váhu: v roce 1975 (stejně jako v roce 1954) představovali dělníci pracující v průmyslu, stavebnictví, zemědělství a službách 48 % aktivní populace. K největším přesunům došlo mezi zemědělstvím a ostatním drobným podnikáním na straně jedné a mezi všemi zaměstnaneckými kategoriemi na straně druhé. Největší absolutní úbytek zaznamenali v letech 1954–1975 soukromí rolníci (pokles na 42 % výchozího stavu), největší absolutní přírůstky zaznamenali zřizenci (na 186 %), dělníci (na 126 %) a nižší složky inteligence, tzv. střední kádry (na 249 %).

Tabulka 1. Sociálně třídní struktura ekonomicky aktivních osob v letech 1954–1975 (v %)

Sociálně třídní skupina	1954	1962	1968	1975
Dělníci	39,7	41,0	40,5	39,3
z toho: vyučení	.	11,9	12,8	13,5
zaučení	.	12,4	13,2	13,5
zemědělství	6,0	4,3	2,9	1,7
Zřizenci	10,7	12,4	14,8	17,7
Rolníci	20,6	15,8	12,0	7,6
Inteligence	8,7	11,8	14,8	19,4
z toho: svobodná povolání a vyšší kádry	2,9	4,0	4,9	6,7
střední kádry	5,8	7,8	9,9	12,7
Buržoazie	1,4	1,3	1,4	1,1
Maloburžoazie	10,5	9,3	8,2	6,8
Služebný personál	5,8	5,4	5,7	5,7
Ostatní aktivní	2,6	3,0	2,6	2,4
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Prameny: *Recensements de la population 1954–1975.*

Na základě údajů v tabulce 1 by se dalo říci, že poměr mezi kapitálem a námezdni prací se v posledních dvaceti letech změnil. Sociálně ekonomické přesuny ve struktuře aktivní populace nemůžeme podceňovat, je třeba je však brát jako jednu stránku mnohem složitějších procesů. Porovnáme-li změny v proporcí osob „samostatných“ (tj. žijících z kapitálu) a „ekonomicky závislých“ (tj. žijících z práce vykonávané pro druhé) s posunem v relaci příjmů z práce a příjmů z kapitálu v tvorbě národního důchodu, objevuje se nanejvýš výrazný nepoměr: zatímco v letech 1954–1968 se podíl pracujících za plat nebo mzdu zvýšil o 17 %, podíl mezd na rozdělení národního důchodu se zvýšil o necelá 4 %.

Tato hrubá data nepřímou ukazují, jak se v kapitalistické společnosti změny v oblasti výrobních sil vtěsňávají do neměnných bariér vlastnických vztahů.

Rozdíl mezi dynamikou ve struktuře ekonomicky aktivních a v rozdělování národního důchodu upozorňuje na dvojediný proces: na jedné straně probíhá koncentrace vlastnictví výrobních prostředků do rukou velkoburžoazie (doprovázená zmenšováním tradičních maloburžoazních vrstev), na druhé straně dochází k devalorizaci veškeré námezdní práce, ať fyzické či duševní. Růst průměrné mzdy je pomalejší než růst průměrného kapitálového výnosu, což znamená, že se zvyšuje míra vykořisťování a pokračuje relativní pauperizace dělníků i ostatních zaměstnaneckých vrstev.

Hovořit souhrnně o kategorii „námezdně pracujících“, do níž patří nekvalifikovaný dělník stejně jako ředitel kapitalistického koncernu, ovšem nelze. Je zřejmé, že některé sociálně ekonomické přesuny, zejména směřující do „vyšších kádřů“, reprezentují pouze rozdělení dříve sloučených funkcí kapitálu a také dělbu monopolistických rolí mezi soukromými korporacemi a kapitalistickým státem. V rostoucí kategorii „vyšších kádřů“ se setkává ekonomický ředitel soukromého podniku s vysokým státním byrokratem, přičemž ani jeden, ani druhý přirozeně není obětí relativní pauperizace.

Údaje o pohybu příjmové diferenciace skutečně potvrzují kvalitativně různorodý charakter „námezdně pracujících“, a to i v nepřesných souhrnných údajích: protože platy „vyšších kádřů“ sledují spíše dynamiku příjmů z kapitálu a mzdy nižší inteligence, zřízenců a dělníků se vyvíjejí podle logiky pauperizace, příjmová disperze se rozevírá. Jestliže v roce 1952 činily u mužů mzdy dělníků 81 % a mzdy zřízenců 107 % mzdového průměru, do roku 1970 se tyto relace snížily na 77 % a 91 %; u žen se mzdové rozpětí zvětšilo ještě pronikavěji.

Skutečnost, že pohybům v sociálně ekonomickém složení aktivní populace neodpovídají změny ve složení příjmů a že tedy každý další přírůstek námezdně pracujících vede k přerozdělení relativně fixního mzdového fondu, je potvrzena i z druhé strany: totiž z konečné distribuce příjmů francouzských domácností. Porovnáme-li zdroje tzv. primárních příjmů v letech 1965–1970 (pro delší období nejsou komparabilní data), ukazuje se jen nepatrný nárůst příjmů z práce (ze 41,9 % na 42,7 %) a stejně malý přírůstek příjmů ze státních fondů (z 23,4 % na 24,6 %); jediným významným přesunem v příjmových zdrojích je zmenšení příjmů „z podnikání“, tj. z produktivního kapitálu (z 30,8 % na 24,0 %) ve prospěch příjmů „z kapitálu“, tj. v podstatě ze „střihání kuponů“ (z 3,9 % na 8,7 %).

Přesun proporcí indikuje koncentraci kapitálu, provázenou proměnou jeho výrobní podoby do finančního vyjádření a znamenající i větší soustředění jeho vlastnictví. Tento významný proces lze však ze statistických dat, propočtených za velké a heterogenní společenské kategorie, vysledovat jen obtížně. Není například bez zajímavosti, že zatímco v roce 1965 plynula většina příjmů z kapitálu do rukou „samostatných“ a jen menší část do rukou „neaktivních“ (39 % a 28 %), za krátké období do roku 1970 se tato proporce obrátila a celých 43 %, navíc triapůlnásobně vyšších příjmů z kapitálu, pohlcovala skupina „neaktivních“, přičemž jen 27 % přicházelo do rukou „samostatných“. Jaký by byl asi skutečný obraz koncentrace rozptýlených zisků z podnikání do finančních velkooperací, kdyby statistika odlišila mezi „samostatnými“ továrníky od živnostníků a mezi „neaktivními“ rentiéry od důchodců?

Vývoj čistých příjmů domácností uvedený v tabulce 2 ukazuje, že relativní rozdíly mezi různými sociálně ekonomickými kategoriemi se mění jen nepatrně, že i po přerozdělení příjmů systémem daní a sociálních dávek (který je předmětem ostrých třídních zápasů) zůstávají příjmy buržoazních a maloburžoazních

Tabulka 2. Příjmy domácností podle sociálně třídních skupin v letech 1956—1970 (v %)

Sociálně třídní skupina	1956	1962	1965	1970
Dělníci (mimo zemědělství)	82	83	87	90
Zemědělství dělníci	53	57	60	64
Zřizenci	88	89	88	97
Rolníci	114	122	114	121
Svobodná povolání a vyšší kádry	262	257	248	270
Střední kádry	153	150	136	138
Buržoazie a maloburžoazie	198	200	195	226
Služebný personál	63	62	65	.
Ostatní aktivní	91	94	97	.
Neaktivní	52	52	56	.
Celkem	100	100	100	100

Prameny: *Enquêtes sur les revenus 1956—1970.*

rodin v průměru 2,2krát a příjmy domácností „vyšších kádřů“ 2,9krát vyšší než příjmy dělnických rodin. Rozdíly se přirozeně ještě dále zvětší, přepočteme-li příjmy domácností na hlavu, a to v neprospěch početnějších rodin dělníků a zemědělců.

Stabilita relativní diferenciacie je založena jednak na reprodukcijím se kvantitativním poměru práce a kapitálu, jednak na neměnných charakteristikách mzdové diferenciacie. I když se v posledním období diferenciacie vyjádřena v decilových charakteristikách zmenšila (což svědčí o zmenšení rozdílů v celku zaměstnané populace), mzdový diferenciál hlavních profesionálních kategorií zůstává konstantní (což znamená, že zmenšení rozdílů proběhlo v rámci těchto skupin, nikoli mezi nimi). Fakt, že tato relace zůstala v dlouhodobém porovnání konstantní, je navíc výsledkem třídního boje, v němž se podařilo zvýšit minimální mzdu; jinak by se rozdíl mezi dělníky a „vyššími kádry“ podstatně zvětšil, jak k tomu také došlo v šedesátých letech.(3)

Reprodukce kapitalistických třídních vztahů není mechanickou repeticí všech jejich forem, nýbrž probíhá na jedné straně v podmínkách koncentrace kapitálu a odpovídajících přesunů ve struktuře pracovních sil a na druhé straně v podmínkách ostrého třídního zápasu, v němž je rostoucí síla dělnického hnutí pevně spjata se zvětšujícím se mezinárodním vlivem světové socialistické soustavy. V tomto procesu se stále zmenšuje tradiční maloburžoazie (jako sociální skupina, v níž bylo do určité míry spojeno vlastnictví výrobních prostředků s produktivní prací) a vyhrocuje se protiklad finančního velkokapitálu a „rozdrobené práce“. Podstata vztahu námezdní práce a kapitálu se nemění, avšak jeho jevová podoba a skutečný poměr se stávají méně přístupné pro statistickou metodiku. Proto je třeba údaje o pohybu ve struktuře pracovních sil konfrontovat s dalšími, jež alespoň nepřímou indikují dynamiku vlastnických

(3) Rozdíl mezi dělnickou mzdou a průměrným platem „vyšších kádřů“ dosáhl nejvyšší hodnoty v roce 1967 (1 : 4,55). Po zvýšení minimální mzdy v důsledku třídních srážek roku 1968 (v samotné Paříži kupní hodnota minimální mzdy v průběhu roku 1968 vzrostla o 36 %) se relace vrátila na úroveň z počátku šedesátých let (tj. zhruba 1 : 4,2).

vztahů. Těžko můžeme od buržoazní statistiky očekávat, že by poskytla údaje lepší, než jsou data o příjmové diferenciaci.

2. Vzdělání a reprodukce tříd

Argument „rovných šancí na nerovnost“, který byl stále častěji používán po rozptýlení iluzí o „středostavovské společnosti“, vychází ze tří předpokladů, z nichž žádný nebyl ověřen: 1. s růstem počtu studentů se vyrovnávají možnosti přístupu ke vzdělání pro různé společenské skupiny, 2. vyšší úroveň vzdělání vede k lepšímu profesionálnímu uplatnění a sociálnímu zařazení, 3. z vyššího sociálního zařazení plynou i vyšší příjmy, tj. základ „životního stylu“ v buržoazním pojetí. Jednotlivé články tohoto řetězu jsou chápány jednak odděleně, jednak bez uvážení vlivu probíhajících změn na celou strukturu sociální nerovnosti. Kdyby každý další vysokoškolsky vzdělaný člověk vstupoval do stejného systému nerovnosti (konkrétně při zachování vazeb vzdělání—profese—příjem), neznamenalo by to její zmenšení, ale naopak — po dlouhou dobu — její zvětšování.⁽⁴⁾ K tomu však nedochází, protože při růstu počtu vzdělaných osob se snižuje jeho „marginální“ společenská hodnota a v průměru klesá jeho individuální materiální přínos (při zvětšování diferenciací uvnitř jednotlivých vzdělanostních kategorií). Jinak totiž ani nelze vysvětlit, že přes změny vzdělanostního složení zůstává relativní příjmová diferenciacie v podstatě stabilní.

V období let 1958—1973 se podíl všech žáků a studentů na francouzské populaci zvýšil o 2 % (z 18 % na 20 %), což je růst vcelku malý, přesto však poskytující určité možnosti restrukturalizace vzdělanostních příležitostí. K významnější restrukturalizaci vzdělanostních šancí pro příslušníky různých tříd však nedošlo. Porovnáváme-li jen údaje o scholarizaci mládeže 16—18leté, pak v období 1954—1968 došlo k jediné výrazné změně, tj. k vyrovnání vzdělanostních příležitostí pro mládež z rodin zemědělců, a to zhruba na úroveň dětí z dělnických rodin. Podstatný rozdíl mezi scholarizací dětí z rodin podnikatelů a „vyšších kádrů“ a dětí dělnického původu se změnil jen málo — podíl studujících v majetných třídách je 2—3násobný. V roce 1968 studovala ve věku 16—18 let pouze

Tabulka 3. Mobilita do „vyšších kádrů“ podle sociálně třídního původu a vzdělání v roce 1970 (v %)

Sociálně třídní původ	Vzdělání			
	nižší středo- školské	úplné středo- školské	nižší vysoko- školské	úplné vysoko- školské
Dělníci	1	2	21	82
Zřizenci	5	6	20	81
Ročníci	1	2	19	84
Svobodná povolání a vyšší kádry	23	10	49	87
Střední kádry	7	9	20	79

Pramen: *Enquête formation-qualification professionnelle 1970.*

(4) Tento argument přejímáme z modelové analýzy vztahů mezi vzděláním a mobilitou, kterou provedl R. Boudon [1973].

třetina dělnické mládeže, zatímco z rodin „vyšších kádrů“ a svobodných povolání studovalo 90 % dětí.

Tyto rozdíly se týkají středoškolské úrovně vzdělání, přičemž směrem k jednotlivým stupňům vysokoškolského vzdělání se dále podstatně zvětšují. Nesmíme navíc zapomenout, že současně s tím, jak nižší stupně vzdělání zahrnují širší okruh, přesunují se dřívější příkré rozdíly na nové, vyšší vzdělanostní úrovně. Statistická evidence je však v tomto směru neúplná a tak i kdybychom mohli na jejím základě konstatovat vyrovnávání rozdílů (což zatím lze jen v nepatrné míře), musel by být takový závěr velmi podmíněný, tj. omezený jen na tradiční okruh typů vzdělání.

Další otázkou je vztah mezi vzděláním a sociálně profesionálním zařazením. Tento vztah může být buď vazbou přímou, nebo zprostředkovanou ještě jinými faktory. Výsledky šetření profesionální mobility z let 1964 a 1970 ukazují velmi jednoznačně, že jak přístup ke vzdělání, tak přístup k vyšším profesionálním pozicím má společnou determinantu, jíž je třídní původ. Souvislost vzdělání a sociálního zařazení je tak do značné míry zdánlivou korelací. Například mladí lidé z rodin vyšší inteligence mají jak daleko větší možnosti dosáhnout nejvyšších vzdělanostních stupňů, tak nesrovnatelně větší šance zaujmout generačně kontinuální pozice i při nižší úrovni vzdělání. Jak je patrné z tabulky 3, teprve na úrovni plného vysokoškolského vzdělání (k němuž je přístup ovšem nejvíce třídně diferencován) se pro osoby různého sociálního původu vyrovnávají možnosti vstupu do kategorie „vyšších kádrů“.

Je nepochybné, že s růstem vzdělání souvisí sociálně profesionální mobilita, ne ovšem v tom smyslu, že vzdělání mobilitu jako objektivní společenský proces vyvolává. Hlavním zdrojem jsou strukturální přesuny ve složení pracovních sil, zejména změny v proporcích zemědělské a nezemědělské, fyzické a duševní práce, které se nedotýkají podstaty vztahu mezi kapitálem a námezdní prací. V souladu s tím také k největším přesunům dochází mezi zemědělci a průmyslovými dělníky a mezi dělníky a zřízenci. Pokud jde o dělnickou třídu, ukazuje se v mobilitních šetřeních jako mezigeneračně i vnitrogeneračně nejstabilnější sociální skupina.

Porovnání dat z let 1964 a 1970 dává vcelku stejné výsledky, pokud jde o možnosti dělnických synů změnit sociální zařazení: cca 10 % „postupuje“ do kategorie zřízenců a stejně tolik na úroveň „středních kádrů“, přičemž pouze nepatrné procento se řadí mezi „vyšší kádry“ (2 % v roce 1964 a 3 % v roce 1970). Skupina zřízenců je přitom v mezigeneračním pohledu nejlabilnější ze všech, dochází k neustálému přelévání mezi ní a dělnickou třídou; přitom i jinými stránkami svého sociálního charakteru se dělnické třídy velmi blíží.⁽⁵⁾ K ještě menším pohybům dochází v sociální dynamice uvnitř generací. Podle dat staršího šetření, kde byla sledována změna postavení v letech 1959 a 1964, zůstalo ze 100 dělníků 90 ve stejném postavení, 2 se stali mistry, 3 se osamostatnili (tj. stali se řemeslníky) a 5 přešlo do kategorie zřízenců. Jak upozorňuje D. Bertaux [1974], polovina vnitrogeneračních přesunů je tzv. zpětnou

(5) Jak dokazuje R. Sainsaulieu, sociální skupina zřízenců (mezi něž jsou podle statistiky řazeni nižší úředníci a provozní pracovníci obchodu, dopravy a služeb) ztratila velkou část svých privilegií, přičemž způsobem života se již prakticky neliší od kvalifikovaných dělníků [Le partage 1966: 296 an.]. Podle mobilitního šetření z roku 1970 přešlo do kategorie zřízenců 10 % synů dělníků (mužů, narozených po roce 1935), a naopak 49 % synů zřízenců se stalo dělníky.

mobilitou, kdy syn řemeslníka, podnikatele či úředníka se po přechodném dělnickém zaměstnání navrácí k „rodinné profesi“. (6)

Genetická a reprodukční stabilita všech sociálních skupin, patrná z tabulky 4,

Tabulka 4. Mezigenerační stabilita podle sociálních skupin v letech 1964 a 1970 (v %)

Sociální skupina	Kontinuita původu		Kontinuita reprodukce	
	1964	1970	1964	1970
Dělníci (mimo zemědělství)	49,1	48,7	68,1	66,4
Zemědělstí dělníci	35,9	28,9	24,9	14,5
Zřízeníci	11,5	14,2	15,9	14,2
Rolníci	92,4	92,6	41,3	35,8
Svobodná povolání a vyšší kádry	27,0	27,3	32,8	40,4
Střední kádry	18,9	12,6	32,6	32,5
Buržoazie a maloburžoazie	49,4	38,4	27,2	22,1
Ostatní aktivní	10,3	10,9	13,0	12,3
Celkem	43,6	40,9	43,6	40,9

Prameny: *Enquêtes formation-qualification professionnelles 1964, 1970.*

ukazuje velkou rigiditu třídní struktury, a to přes určité uvolnění bariér mezigeneračních přechodů. (7) Zmenšení podílu stabilních, pokud nevyplývá z omezené srovnatelnosti šetřených souborů, se týká v první řadě strukturně pohyblivých skupin, tj. rolníků, zemědělských dělníků, maloburžoazie a nižší inteligence. U cílových kategorií kapitalistického společenského žebříčku, tj. u buržoazie a „vyšších kádrů“ můžeme naopak konstatovat posílení stability v obou sledovaných pohledech, tj. zvětšující se uzavřenost těchto skupin.

Třetí vazbou důležitou pro zvážení konečného efektu mobility je vztah mezi určitým sociálním zařazením a příjmy, které zde můžeme chápat i jako nepřesný, avšak empiricky dostupný indikátor konkretizace sociálně profesionálního zařazení v rámci určité společenské kategorie. Různá šetření ukazují, že vliv sociálního původu proniká až do tohoto konečného vyjádření, tj. že při stejném vzdělání a stejném sociálně profesionálním zařazení zaujímají osoby pocházející z rodin buržoazie, vyšších kádrů a svobodných povolání lepší funkce a dosahují i podstatně vyšších příjmů. Například v kategorii „vyšších kádrů“ se příjmy jedinců dělnického původu rovnaly 118 % průměrné mzdy, z rodin „středních kádrů“ 132 %, z rodin maloburžoazie 140 %, z rodin vyšších kádrů 157 % a z rodin velkoburžoazie 163 %. Tyto rozdíly byly potvrzeny i v dalších

(6) N. Mayerová, která se zabývala přechody dělníků do skupin tradiční maloburžoazie (živnostníků a obchodníků), konstatovala, že „šance osamostatnění jsou nejsilnější (jedna ku pěti) u mladých kvalifikovaných řemeslníků, jimž rodiče pomohli základní investicí. Jedná se však o zcela malou skupinu, která představuje 1 % šetřených dělníků“ [Mayer 1977: 43].

(7) První dva sloupce tabulky 4 obsahují podíly dotázaných, jejichž otcové patří do stejné sociální skupiny (mezigenerační kontinuita z hlediska dotázaných synů); druhé dva podíly otců, jejichž synové patří do stejné sociální skupiny (mezigenerační kontinuita z hlediska otců).

analýzách, z nichž vyplývá, že to jsou zejména synové „vyšších kádřů“ a příslušníků svobodných povolání, pro něž je profesionální mobilita nejrentabilnější na všech úrovních vzdělání a vysokoškolského zvláště [Levy-Garboua 1973: 74].

Je zřejmé, že domnělé „rovnosti šancí“, která by měla kompenzovat trvalou sociální nerovnost, se staví do cesty tři velké bariéry: 1. třídně podmíněná selekce studentů středních a vysokých škol, 2. třídně podmíněné zařazení osob stejného vzdělání do různých sociálně profesionálních kategorií, 3. třídně podmíněné funkční uplatnění osob stejného vzdělání, určující rozdílnost výše příjmů. Těžko můžeme odhadnout, jak minimální je šance jedince z dělnického prostředí proniknout všemi těmito bariérami a úspěšně „se prosadit“. Cílem třídního boje ostatně ani není tyto šance zvýšit (což je možné vždy jen v rámci malé tolerance), nýbrž odstranit celý systém společenských vztahů, který reprodukuje a reprodukuje sociální nerovnost jako podmínku vlastního přežití.

3. Spotřeba a kumulace nerovností

Představy o vyrovnávání materiálních podmínek lze vyvrátit již na té rovině, na níž jsou formulovány. Jak jsme ukázali v první části, relativní diferenciací příjmů se ve svých hlavních rysech nemění, v některých směrech se dokonce zvětšuje. I kdyby však byly relativní difference stabilní (nebo se i poněkud zmenšovaly), neplynulo by z toho zmenšování nerovností, a to přinejmenším ze dvou důvodů: 1. při zvětšujícím se průměrném příjmu znamená stabilita nebo i určité zmenšování diferenciací zvětšování absolutních rozdílů; 2. příjmová diferenciací zachycuje průřezový stav nerovností, aniž by přesně reprodukovala materiální nerovnost kumulovanou v majetku.

Tabulka 5. Relativní a absolutní rozdíly spotřeby podle sociálních skupin v letech 1956—1971*

Sociální skupina	Relativní rozdíly			Absolutní rozdíly		
	1956	1965	1971	1956	1965	1971
Dělníci (mimo zemědělství)	105	99	101	+ 400	— 230	+ 325
z toho: kvalifikovaní	.	105	111	.	+ 830	+ 2393
Zemědělní dělníci	72	72	84	—2130	— 4350	— 3678
Zřizenci	109	107	107	+ 650	+ 1050	+ 1526
Rolníci	107	95	100	+ 500	— 870	+ 22
Vyšší kádry	.	200	191	.	+ 15790	+ 20432
Střední kádry	151	145	137	+ 3880	+ 7060	+ 8367
Buržoazie a maloburžoazie	127	125	125	+ 2074	+ 3940	+ 5317
z toho: továrníci, velkoobchodníci a svobodná povolání	.	185	201	.	+ 13410	+ 22738
Neaktivní	58	63	63	—3210	— 5910	— 8242
Celkem	100	100	100	0	0	0

Prameny: *Enquête budgets de famille 1956*,
Enquêtes conditions de vie des ménages 1965, 1971.

* Relativní rozdíly jsou uvedeny v procentech k průměru domácností; jako absolutní rozdíly jsou uvedeny odchylky v běžných francích vůči průměrnému příjmu, který v jednotlivých letech činil 7610, 15776 a 22527 franků ročně.

V tabulce 5 jsou uvedeny odlišnosti vývoje relativních a absolutních rozdílů

v celkovém objemu spotřeby jednotlivých sociálních skupin. Například zatímco relace spotřeby dělnických rodin a domácností buržoazie i maloburžoazie se za sledovaných 15 let vcelku nezměnila, rozdíl v objemu spotřeby vzrostl minimálně o 3300 franků. Porovnáme-li vývoj spotřeby dělnických domácností vůči velkoburžoazii, jsou rozdíly mnohem větší, protože k absolutnímu růstu na společensky průměrné úrovni se připojil i nárůst relativních diferencí.

Rostoucí absolutní difference, ať již jsou založeny na stabilních nebo zvětšujících se relativních rozdílech, nutně vedou ke kumulaci vlastnictví v rukou nemnohých a k reprodukcí se nemajetnosti ostatních. To, co je pro vlastnické vztahy v kapitalismu podstatné, ovšem francouzská statistika nechává skromně stranou – téměř jediné šetření o majetku z roku 1967 zahrnuje pouze osoby v zaměstnaneckém poměru, přičemž zjištěné rozpětí mezi průměrným majetkem dělnické rodiny a rodiny „vyšších kádřů“ činilo 1 : 7 [Strauss-Kahn 1975].

Poněkud širší záběr měl výzkum provedený ústavem pro výzkum veřejného mínění v roce 1976, jehož některé výsledky uvádíme v tabulce 6. Ukazuje se, že distance dělí dělnické domácnosti od buržoazie a maloburžoazie (v matoucím zprůměrování těchto velmi heterogenních kategorií) číni 1 : 10, přičemž vůči příslušníkům svobodných povolání je rozdíl ještě větší. Celá čtvrtina majetku dělnických rodin, jehož podstatu tvoří byt a jeho zařízení, je zadlužena, což je zdrojem celkové lability majetkových poměrů. Z rozdílných koeficientů nerovnosti vyplývá, že statistické kategorie zdaleka nevystihují skutečnou disperzi vlastnictví ve Francii, nýbrž že její velká část je situována uvnitř těchto kategorií. To znamená, že skutečné rozdíly vlastnictví jsou ještě mnohem vyšší, přihlédneme-li navíc k nespolehlivosti zjištěných údajů.

Vezmeme-li pouze tu část majetku domácností, která je nejčastějším předmětem statistického zjišťování, objevuje se několik skutečností. Za *prvé*, přes značný nárůst v průměrné vybavenosti všech domácností, včetně domácností dělnických, projevují se zejména u nákladnějších hodnot (kvalitní byt, auto, chata) v různých sociálních skupinách obrovské rozdíly (například bylo pro-

Tabulka 6. Majetek podle sociálních skupin v roce 1976

Sociální skupina	Majetek v tis. franků	z toho v procentech				Dluhy v %	Koeffi- cient nerov- nosti
		peníze	byt	pozemky a nemo- vitosti	výrobní pro- středky		
Dělníci	62,9	29,8	53,7	12,5	—	24,0	0,31
Zřizenci	81,4	31,9	45,6	21,1	—	18,8	0,41
Ročníci	544,0	9,3	11,6	57,0	21,5	11,0	2,76
Svobodná povolání	819,3	25,0	12,0	20,6	41,3	11,8	4,00
Vyšší kádry	336,3	38,9	39,1	17,7	2,0	7,6	1,70
Střední kádry	152,7	27,2	47,4	12,8	10,3	15,3	0,77
Buržoazie a maloburžoazie	663,6	10,7	14,9	19,1	54,4	12,2	3,35
Neaktivní	172,1	27,3	29,8	29,9	12,3	0,4	0,86
Celkem	197,9	27,0	38,5	20,0	10,4	12,5	0,99

Pramen: *La Fortune des Français 1976*.

počteno, že ve vlastnictví auta jsou dělnické rodiny ve srovnání s „vyššími kádry“ o 15 let opožděny). Za druhé, za stejnými koeficienty vybavení se skrývají veliké difference kvality (nákladnosti pořízení) určitého předmětu a stupně jeho opotřebení. Za třetí, místo „starých diferencí“, které se jen velmi zvolna stírají, se objevují jiné rozdíly, resp. pouze jiné zpředmětnění stále stejných diferencí. Mohou být vyjádřeny nákladnými a zatím málo rozšířenými předměty zařízení domácnosti a vybavení pro volný čas (barevný televizor, automatická pračka, kempinkový přívěs, motorový člun apod.), nebo také vícenásobným vybavením „standardními předměty“, jako například automobilem.

Tabulka 7. Ukazatele spotřeby a bydlení podle sociálních skupin (v %)

Sociální skupina	Výdaje na potraviny	Vlastnictví			Byt		Využití dovo- lené*
	1971	tele- vizoru	chlad- ničky	auta	s ústř. topením	přelid- něný	
		1972	1972	1972	1975	1975	1973
Dělníci							
(mimo zemědělství)	39,9	81,2	88,6	65,9	52,0	30,3	44,1
Zemědělství dělníci	45,4	72,0	72,3	47,8	21,6	36,6	.
Zřizenci	34,8	81,1	90,1	67,7	66,0	26,2	59,6
Rolníci	44,6	70,7	81,1	76,5	25,5	23,4	14,2
Svobodná povolání							
a vyšší kádry	27,2	83,1	97,3	87,0	89,6	10,7	84,4
Střední kádry	32,1	81,5	94,7	85,9	78,2	17,3	76,0
Buržoazie							
a maloburžoazie	35,8	86,6	90,0	79,2	62,0	17,4	54,9
Neaktivní	41,2	68,7	74,1	30,7	39,0	18,4	29,3
Celkem	37,3	77,5	85,2	61,1	53,1	22,6	47,6

Prameny: *Enquête budgets de famille 1971.*

Enquêtes conditions de vie 1972.

Recensement de la population 1975.

Enquêtes sur les attitudes et les intentions d'achat 1973.

* Podíl těch, kteří strávili v letních měsících alespoň 4 za sebou jdoucí dny mimo bydliště z jiných než pracovních, zdravotních nebo dalších nutných důvodů.

Pro kapitalistickou společnost je charakteristické, že tato nová nerovnost se objevuje mnohem dříve, než je dosaženo určitého vyrovnání v prvotním vybavení. Jak bylo konstatováno v jednom hodnocení prognóz, zatímco prvotní vybavení automobilem bylo kolem roku 1970 nižší, než se předpokládalo (58 % proti 61 %), vícenásobné vybavení bylo naopak ve srovnání s očekáváním vyšší (10 % proti 6–7 %) [Benoit-Guilbot 1974]. Konečně za čtvrté, nesmíme opomenout ani velké rozdíly v užívání předmětů dlouhodobé spotřeby (a nejen jich). Jak se ukázalo ve výzkumu provedeném v zásođen Renault, rozdíly, pokud jde o vlastnictví auta v jednotlivých kategoriích osazenstva, byly znásobeny rozdíly ve využívání vlastního dopravního prostředku pro cestu do zaměstnání: jestliže příslušníci „kádrů“ byli vlastníky auta v 94 % a používali je pro cesty do práce v 76 %, pak u kvalifikovaných dělníků činila odpovídající procenta 60 a 25 a u zaučených dělníků 40 a 18 [Backe, Faure 1972]. Zde se ukazuje, jak

ošidné jsou nominálně stejné indikátory vybavenosti, jestliže se za nimi skrývají velmi rozdílné objektivní kvality i sociálně heterogenní podmínky užívání.

Přestože statistická data nepokrývají hlavní oblasti nerovnosti v kapitalistické společnosti, vyvracejí závěr o vyrovnávání životních podmínek. Potvrzují naopak, že kontinuita buržoazního vlastnictví vede pouze ke kumulaci a propojování různých typů diferencí. To, že se v něčem mění jejich jevové formy a nominální obsah, nijak nezmenšuje reálnost sociálního dopadu. Přitom jsme se zde zabývali pouze některými výsledky diferenciačního procesu, nikoli tímto procesem samým, který je v zárodku poznamenán vykořisťovatelským systémem práce a nejistotou životních perspektiv především pro dělnickou třídu. To se projevuje ve všech ukazatelích — subjektivním hodnocením vývoje životní úrovně počínaje a šancemi dožití určitého věku konče.(8) Jde o konzistentní systém nerovnosti, hluboce zakotvený v kapitalistických výrobních vztazích, bez jejichž změny lze nanejvýš ztlumit některé dílčí důsledky.

4. Realita a reflexe třídních diferencí

Ve francouzské sociologii nebyl nikdy plně akceptován stratifikační přístup v pojetí a výzkumu sociální struktury. V poválečném období se objevil mírný náběh v tomto směru — byl proveden výzkum sociální diferenciace ve středním městě [Bettelheim, Frère 1950] a francouzští sociologové se přihlásili k přípravě mezinárodního šetření stratifikace a mobility [Touraine 1953]. V obou případech byl však stratifikační aparát přijímán podmíněně a odlišen od analýzy společenských tříd. Ch. Bettelheim a S. Frèrová provedli „empirickou substituci“ tříd pojmem „sociální situace“; snažili se zkoumané skupiny definovat také kvalitativně a vyhnuli se kategoriím „vrstva“, „mobilita“ apod. A. Touraine se vrátil k pluralismu weberovského přístupu a pojal stratifikaci jako alternativu analýzy tříd, přičemž podle jeho názoru hlavním problémem plánovaného mezinárodního výzkumu bylo stanovit, „v jakých konkrétních sociálních podmínkách je třída vnímána jako prvek rozporného systému a v jakých je chápána jako kategorie třídění, jako hierarchická úroveň“ [Touraine 1953: 4].

Komparativní výzkum sociální stratifikace se neuskutečnil, práce o středním městě záhy upadla v zapomenutí a nikdo z francouzských sociologů se nezabýval ani sociální stratifikací, ale dlouho ani sociální nerovností. Od samého počátku byl totiž problém nerovnosti ztotožňován se stratifikačním přístupem a jakožto takový byl vymazán ze zájmového pole sociologie. Na rozdíl od jiných zemí (zejména NSR, Velká Británie, skandinávské státy) se francouzská sociologie velmi záhy uzavřela vlivu amerických proudů, takže i stratifikace se stala nepříjemnou jak pro akademický výklad sociální struktury [Gurvitch 1963], tak pro závažnější výzkumy sociální diferenciace a její reflexe [Touraine 1966]; jen dílčím a podmíněným způsobem byla využita v koncepci industriální společnosti [Aron 1964]. Žádná z uvedených variant není přirozeně marxistickou analýzou tříd, na rozdíl od indiferentního přístupu amerických stratifikátorů je v nich však třídní koncepce předmětem rozsáhlé diskuse, kritiky a vět-

(8) Ve všech výzkumech veřejného mínění se dělníci vyjadřují o vývoji životní úrovně ve Francii nejméně příznivě. Pokud jde o „životní šance“, pravděpodobnost dožít se 70 let pro osoby 35leté nepřesahuje u dělníků 60 %, zatímco u „středních kádřů“ činí 66 % a u „vyšších kádřů“ přesahuje 70 %. Nejnižší hodnotu ze sledovaných skupin vykazují pomocní dělníci (50 %), nejvyšší učitelé státních škol (73 %).

šina autorů aspiruje na vytvoření „velké teorie“, která by se měla stát alternativou marxismu. Je zajímavé, že ani vlna zkoumání „chudoby uvnitř blahobytu“, jež ve většině vyspělých kapitalistických zemí inspirovala rozsáhlé studie, francouzskou sociologii nezasáhla, a to přes její poměrně silnou sociální vnímavost.

Analýza této, jistě v mnohém záměrné a výhodné konfúze je složitější otázkou, kterou se zde nebudeme zabývat. Jasně je, že identifikace nerovnosti se stratifikací je falešná. Sociální nerovnost je nejnápadnějším objektivním znakem třídně strukturovaných společností a její analýza může k pochopení třídní diferenciaci významně přispět. Podmínkou je, aby zkoumání na této rovině neulpělo, aby analýza nerovností byla používána jako nástroj pochopení procesů jejich produkce, reprodukce a změny. Jestliže je však mezi nerovností a stratifikací položeno rovnítko, odstraňuje se tím významný nástroj konkrétní sociologické analýzy. Většina statistických a nakonec i sociologických dat nemůže vypovídat o jiné rovině, než je sociální diferenciaci a nerovnost, přičemž je úkolem jejich interpretace, aby se dobrala hlubších rovin společenského fungování a změny.

Ve Francii je řada institucí, které se zabývají shromažďováním dat o životních podmínkách a které mají i rozsáhlá analytická oddělení provádějící jejich vyhodnocení.⁽⁹⁾ Většina analýz se týká pouze dílčích oblastí a pokud se setkáváme s pokusy o syntézu, jsou inspirovány spíše importovanými výkladovými schématy než původními francouzskými teoriemi. Tak je tomu například s indeterministickým modelem Ch. Jenckse [1972], který je implicitně použit v práci P.-A. Merciera o nerovnostech ve Francii. Autor odmítá hypotézu, že by existovaly nerovnosti primární a nerovnosti od nich odvozené a přiklání se k názoru, že existuje „síť navzájem úzce spjatých a těžko izolovatelných příčin“, jejichž vztah k celkové společenské struktuře je v podstatě nejasný [Mercier 1974: 375].

Jediným vážnějším pokusem o souhrnnou analýzu nerovnosti ve Francii zůstává tak práce „arraské“ mezioborové skupiny, jejímiž vůdčími duchy byli P. Bourdieu a A. Darbel. Zájem o využití konkrétních údajů zde byl spojen se snahou o integraci sociologické a ekonomické metodologie při určení důsledků hospodářského růstu pro sociální diferenciaci [Le partage 1966]. Explikační model naznačený v této práci byl rozpracováván v řadě dalších publikací do podoby reprodukční teorie kapitalistického systému. Přes hojné používání marxistické terminologie má tato teorie s marxismem jen málo společného; jde spíše o kritický protějšek strukturálního funkcionalismu. Autoři chápou kapitalismus jako systém, který se neustále reprodukuje a adaptuje na nové podmínky. Rozhodujícím stabilizačním mechanismem je (podobně jako u Parsonse) kulturní systém a změna společenského řádu není v zásadě možná, protože neexistuje sociální síla, která by se mohla všeobecnému reprodukčnímu cyklu vymknout. Výklad této teorie, odvolávající se často na Marxe, avšak nikdy na Webera nebo Parsonse, vychází v podstatě z pluralistického pojetí vlastnictví, kapitálu a tříd, přičemž nepostrádá ani tautologičností, ani

(9) Mezi nejdůležitější patří *Státní institut statistiky a ekonomických studií* (INSEE), *Středisko pro výzkum a dokumentaci spotřeby* (CREDOC), *Státní institut pro demografické studie* (INED) a *Středisko studií o příjmech a nákladech* (CERC).

nadbytečné esoterie strukturálního funkcionalismu [Bourdieu, Passeron 1970; Bourdieu, Boltanski, Saint Martin 1973; Bordieu 1974.](10)

Přístup Bourdieua a dalších se stal objektem kritiky, která však byla vedena spíše z metodologických než teoretických pozic. Bylo konstatováno, že zavedení kulturního systému jako zprostředkujícího mechanismu je jen zbytečnou komplikací při vysvětlování v podstatě kauzálních vazeb nerovnosti se sociální strukturou kapitalistické společnosti [Boudon 1973]. Především však byl tento přístup překonán ve dvou vlivných proudech francouzské sociologie přelomu šedesátých a sedmdesátých let, tj. v akcionalismu a neomarxismu. V obou případech jde o modifikace strukturalismu, otevřeně polemizující s funkcionalismem a stratifikačním přístupem a kladoucí systém sociálních vztahů jako univerzální výkladový princip.

U Touraina (a jeho žáků, rozpracovávajících „sociální pohyby“ v různých dílčích oblastech) je základním koncepčním východiskem sociální změna a sebe-reprodukční schopnost industriální společnosti [Touraine 1973]; u neomarxistických strukturalistů je jako hlavní zdroj „rozšířené reprodukce“ sociální struktury chápán třídní boj, v němž se posunují hranice třídní dichotomie a je nově definováno místo středních vrstev [Poulantzas 1973]. V těchto obecných koncepcích však chybí místo pro konkrétní analýzu třídní struktury společnosti, která zůstává roztržena do řady dílčích a často jen deskriptivních studií. Souhrnná analýza sociální nerovnosti, která by využila existujících statistických a sociologických materiálů pro vysvětlení alespoň některých aspektů třídní struktury současné Francie, dosud chybí a zřejmě bude chybět i dál, protože obecný přístup, ať se tváří seberadikálněji, je nakonec výhodnější než zkoumání konkrétních projevů hlubokých protikladů kapitalistické společnosti.

(10) „Strategie reprodukce, jimiž si členové tříd ovládajících kapitál (nebo části těchto tříd) snaží vědomě či nevědomě udržet nebo zlepšit svoji pozici ve struktuře třídních vztahů tím, že chrání nebo rozmnožují svůj kapitál, představují systém, který funguje tak, že se sám mění, přičemž je produktem jediného unifikačního a genetického principu, totiž dispozice orientované k budoucnosti, která je sama determinována objektivními šancemi reprodukce skupiny, tj. její objektivní budoucnosti. Tyto strategie závisí v první řadě na objemu a struktuře kapitálu, který se má reprodukovat, tj. na aktuálním a potenciálním objemu kapitálu ekonomického, kulturního a sociálního, jenž skupina vlastní, a na jejich relativní váze ve vlastnické struktuře; v druhé řadě pak na stavu vztahů sil mezi třídami, stavu systému nástrojů reprodukce, ať jsou či nejsou institucionalizovány...“ [Bourdieu, Boltanski, Saint Martin 1973: 61].

Литература

- Annuaire statistique de la France*. Paris, INSEE, 1966—1975.
- Aron, R.: *La lutte de classes*. Paris, Gallimard 1964.
- Backe, J.-C. — Faure, H.: *Enquête sur les loisirs et mode de vie du personnel de la Régie Nationale des Usines Renault*. Consommation 1972, ч. 1.
- Banderier, G.: *Les revenus fiscaux de ménages et leur évolution depuis 1962*. Economie et statistique 1974, ч. 1.
- Benoit-Guilbot, O.: *Prévisions et réalités: Confrontations dans le domaine des modes de vie*. Analyse et Prévision 1974, ч. 1—2.
- Bettelheim, Ch. — Frère, S.: *Une ville française moyenne. Auxerre en 1950. Etude de structure sociale et urbaine*. Paris, A. Colin 1950.
- Bertaux, D.: *Mobilité sociale biographique. Une critique de l'approche transversale*. Revue française de Sociologie 1974, ч. 3.
- Boudon, R.: *L'inégalité des chances*. Paris, A. Colin 1973.
- Bourdieu, P. — Passeron, J.-C.: *La reproduction. Elements pour une théorie de système d'enseignement*. Paris, Minuit 1970.
- Bourdieu, P. — Boltanski, L. — Saint Martin, M.: *Les stratégies de reconversion. Les classes sociales et le système d'enseignement*. Social Science Information 1973, ч. 3.
- Bourdieu, P.: *Avenir de classe et causalité du probable*. Revue française de sociologie 1974, ч. 1.
- Données sociales* (Première édition 1973). Paris, INSEE 1973.
- Données sociales* (Edition 1974). Paris, INSEE 1974.
- La Fortune des Français*. Le Nouvel Observateur 1976, ч. 623.
- Gurvitch, G.: *La vocation actuelle de la sociologie*. Paris, PUF 1963.
- Incomes in Postwar Europe: A Study of Policies, Growth and Distribution*. Geneva, United Nations 1967.
- Jencks, C. et al.: *Inequality. A Reassessment of the Effect of Family and Schooling in America*. New York, Basic Books 1972.
- Levy-Garboua, L.: *Rémunère-t-on les études?* Consommation 1973, ч. 3.
- Mayer, N.: *Une filière de mobilité ouvrière: l'accès à la petite entreprise artisanale et commerciale*. Revue française de Sociologie 1977, ч. 1.
- Mercier, P.-A.: *Les inégalités en France*. Paris, CREDOC 1974.
- Le partage des bénéfices. Expansion et inégalités en France*. Paris, Minuit 1966.
- Paukert, F.: *La répartition du revenu à différents niveaux de développement: Quelques aspects concrets*. Revue internationale du travail 1973, ч. 2—3.
- Poulantzas, N.: *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*. Paris, Seuil 1974.
- Praderie, M. — Salais, R. — Passagez, M.: *La mobilité sociale en France*. Etudes et conjoncture 1966, ч. 10.
- Principaux résultats du recensement de 1975*. Paris, INSEE 1977.
- Strauss-Kahn, D.: *Structure et inégalités des patrimoines*. Consommation, 1975, ч. 1.
- Touraine, A.: *Rapport sur la préparation en France de l'enquête sur la stratification et la mobilité sociale*. Congrès de Liège 1953.
- Touraine, A.: *La conscience ouvrière*. Paris, Seuil 1966.
- Touraine, A.: *Production de la société*. Paris, Seuil 1973.

Резюме

И. Вечерник: Социальное неравенство в современном капиталистическом обществе: пример Франции

Современная апология капиталистического общества исходит из трех тезисов, согласно которым социальное неравенство уменьшается как по своей сущности так и по своим следствиям. Первый тезис о «саларизации», то есть уменьшение противоречия между наемным трудом и капиталом переходом все большей части буржуазных слоев в служебное положение; второй тезис о подвижности, согласно которому рост образования и им вызванные социальные сдвиги предоставляют всем «равные шансы на неравенство»; третий тезис о нивелировке, который из расширяющихся возможностей приобретения «стандартного пакета» товаров широкого потребления выводит заключения о действительном выравнивании жизненных условий.

В действительности же статистические данные доказывают как долговечность и углубление социального неравенства в капиталистическом обществе, так и продолжающуюся классовую детерминацию. Что касается вопроса салиаризации, оказывается, что изменения в составе активного населения не затрагивают сущности отношений между наемным трудом и капиталом. В отношении процессов подвижности данные указывают на значительную непрерывность между поколениями в социальных группах, на слабую связь между образованием и социально-служебным положением и на неоднородную зависимость заработной платы от социальной группы. Что касается вопроса нивелировки, статистические расследования в области зарплат доказывают стабильность относительных различий, которая приводит к росту абсолютных разниц и к дифференциации в потреблении.

Эти обстоятельства, несмотря на наличие богатого эмпирического материала, лишь редко находят отражение во французской социологии, которая занимается вопросами социально-классовой структуры а равно и проблемами социального неравенства лишь косвенно. Из интересов защиты капиталистической системы (комплемента которой является радикальная критика) вытекает, что конкретный анализ классовой структуры французского общества до настоящего времени отсутствует.

Summary

J. Večerník: Social Inequality in Contemporary Capitalist Society: an Example of France

Contemporary apologists of the capitalist society proceed from three theses, according to which social inequality is diminishing both in essence and consequences. The first thesis accentuates the "salarization" trend, i. e. the diminishing contradiction between hired labour and capital due to the steadily increasing proportion of bourgeois strata entering active employment. The second thesis on mobility contends that the growth of educational standards and the ensuing social shifts offer each and everybody "equal chances for inequality". The third thesis on the levelling out process bases its conclusions on the broadening scope of possibilities for acquiring the "standard package" of consumer goods; this — so the argument runs — levels out differences in living conditions.

Statistical data, however, confirm both the permanence and the continuing aggravation of social inequality in the capitalist society just as the persisting class determination. As to the process of salarization, it is evident that changes in the active population pattern do not affect the nature of the relation between hired labour and capital. As to mobility processes, relevant data attest to a marked degree of inter-generation continuity in social groups, the weak tie between education and socio-professional qualification as well as the ambiguous dependence of income on the specific type of social group. As far as the levelling out process is concerned, statistical investigations concerned with income trends reveal the stability of relative differences which induces the growth of differences and hence the corresponding differentiation in consumption.

These facts and realities are, despite the wealth of empirical evidence, badly neglected in French sociology in which problems of socio-class structure and problems of social inequality are given no more than marginal treatment. The endeavour to defend the interests of the capitalist system (the logical complement here is radical criticism) makes it clear that a concrete analysis of the class structure of French society is still lacking.